

DİL –DÜŞÜNCE VE VARLIK İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN*

Dil, bir düşünme biçiminin dışı vurulduğu, o düşünme biçiminin somutlaştırıldığı, başka özneler için bir düşünme konusu haline getirildiği kültürel kalıptır. Bu bakımdan dil, bir düşünceyi ses ve yazıyla ifade eden bir form olduğu gibi, aynı zamanda mimikler, jestler, bazı davranış şekilleri de, bir düşüncenin ifadesi olduklarından dolayı, değişik bir tarzda dil olarak adlandırılabilirler. Ancak burada söz konusu olan dil, kavramsal düzeyde bir düşünmenin kavramlarla ifadesi olan dildir.

Dil, mademki bir düşünme biçiminin ifadesidir ve her düşünce de bir şeyin düşüncesi ya da bir şeyin düşünülmesi olduğu için, dil hakkındaki her çalışma, bilhassa düşüncenin gerçekleştiği bir ontolojik zemini de dikkate almak zorundadır. Çünkü dil ile düşünce arasında uygunluk olduğu biçimindeki bir anlayış, ilk olarak Platon tarafından savunulmuş, günümüzde de bazı filozoflar tarafından yeniden gündeme getirilmiştir. Her düşünme de, muhakkak surette bir şeyin düşünülmesi olduğu için, varlık ile düşünme arasında, daha açıkçası, varlık ile doğru düşünme arasında bir ilişkinin olduğu da ilk olarak Parmanides tarafından savunulmuştur.

Parmenides'e göre "Varlık vardır, yokluk yoktur." Düşünmek, bir şeyi düşünmek olduğuna göre, ancak varolan düşünülebilir ve varolmayan düşünülemez. Düşünülen varolan ya da varolması mümkün olan bir şeydir. Varolması mümkün olmayanı, varolmayanı varolarak nitelenmek, zihnin çelişkiye düşmesi anlamına gelir. Çünkü böyle bir durumda ortaya çıkan çelişki, yanlış düşündüğümün; varolmayanı, varolması mümkün olmayanı düşündüğümün bir ifadesidir. Parmenides'in bu düşüncesini şöyle bir örnekle açıklamak mümkündür; "Şu anda karşımda bir duvar bulunmaktadır" biçimindeki önermede, bir şey hakkında bir yargıda bulunulmuştur. Bu yargı, zihinde ben ve duvar arasında ilişki kurulduğunu bildirmektedir. Eğer bu yargı doğruysa, bu yargının temsil ettiği düşünce de doğru ya da doğru olması muhtemel bir düşünce olacaktır. Hakkında konuşulan şey varsa bu yargı doğru, hakkında konuşulan şey yoksa ya da onun varolması bile mümkün değilse yanlıştır. Bu örnekte, karşımda bir duvar bulunduğu söylenmektedir ve hakkında konuşulan ben – duvar ve ikisi arasındaki ilişki mevcut olduğu için bu yargı ve yargının ifadesi olan düşünce de doğru demektir. Şayet, şu anda karşımda bir duvar bulunmasaydı durum ne olacaktı? Sorun, duvarın şu anda karşımda bulunup bulunmamasından ziyade, duvarın karşımda bulunup bulunmamasının mümkün olup olmadığıdır. Çelişkili yani yanlış düşünmeye ilişkin olarak da şöyle bir örnek verilebilir. "Ayağımın altındaki halı uçmaktadır." Bir düşüncenin ifadesi olan bu önermedeki yargı da yine bir şey üzerinedir. Ama yargı, yanlıştır. Çünkü ayağımın altındaki halı ve halının uçması hiçbir zaman bir arada bulunamazlar. Böyle bir ilişkinin varolması bile mümkün değildir. Burada, iki şey arasında varolmayan bir ilişki tasavvur edilmiştir. Varolmayan bir şeyin tasavvur edilmesi ise apaçık bir çelişkidir. Bu örnekler bize, düşüncenin sınırının varolanlar olduğunu göstermektedir. Çünkü düşünme fiili esnasında bir yönelim söz konusudur. Bu yönelim, zihnin düşünülene, kendisine düşünme objesi olarak aldığı şeye bir yönelimdir. Zihin, varolmayan bir şeye yönelebilir. Ancak, böyle bir yönelmenin ortaya çıkardığı düşüncenin doğru olup olmadığının garantisi yoktur. Bir bakıma, varlık ile düşünce arasında bir uygunluk olduğunu kabul eden bir anlayış, düşüncenin doğrulanabildiği takdirde doğru hatta anlamlı olduğu biçimindeki bir pozitivist varsayımdan hareket eder.

* Muğla Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü.

Düşünceye bir sınır çizme girişiminin önemli bir örneği de Kant' tır. Kant, Wittgenstein' in *Tractatus*'ta dil için çizdiği sınıra benzer bir sınırı, *Teorik Aklın Eleştirisi* adlı eserinde, bilgi kuramsal endişelerle, sentetik a priori önermelerinin imkânını meşrulaştırırken, fenomen ile numen arasında çizer. Parmanides'te yanlış ya da çelişkili düşünme, varolmayanın düşünülmesi esnasında ortaya çıktığı halde, Kant'ta ise zihin numen (kendinde-şey) konusunda düşünmeye başladığında ortaya çıkar. Kant'a göre numen vardır ancak numene ilişkin olarak herhangi bir duyum söz konusu olmadığından orası bilinemez ve bir x olarak kalır. Bu, numenin düşünülmemeyeceği anlamına da gelmez. Ancak numenin düşünülmesi, zihnin rasyonel teoloji, rasyonel kozmoloji ve rasyonel psikoloji olarak adlandırılan antinomilere düşmesi anlamına gelir. Çünkü numene ilişkin düşüncenin algısal bir içeriği yoktur. Oysa Kant'a göre bir önermenin, sentetik a priori bir önerme olabilmesi için onun algısal bir içeriğe sahip olması gerekir. Kant'ın 'Algısız kavramlar boş, kavramsız algılar kördür' sözüyle ifade etmek istediği şey, doğru düşünmenin sınırını da çizer. Zaman ve mekân a priori formlarından geçip zihne gelen duyuşsal malzeme, zihnin a priori yapısı yani zihindeki kategoriler tarafından işlenerek bilimsel bilgi, sentetik a priori önerme haline dönüştürülür. Bu alan, fenomen alanıdır. Numen hakkındaki düşünme, diyalektik düşünme biçimidir ve böylesi bir düşünme de olumsuz olarak nitelendirilir. Pozitivizm, bilgi-kuramsal temellerini büyük oranda Kant' ın bu düşüncesine dayandırır. Nitekim Kant'ın düşünceye sınır çizme girişimine benzer bir çaba, Wittgenstein tarafından dile sınır çizme olarak gerçekleştirilmiştir.

Düşünce ile varlık arasında uygunluk olduğu şeklinde bir varsayım, bir takım problemleri de içinde barındırır. Nitekim sırf düşünceden hareketle bir ontoloji kurma girişimi, idealist teorilere zemin oluşturur ve bu durum zamanla düşüncenin varlıktan bütünüyle uzaklaşmasına neden olur. Sadece düşünceye bakarak ontoloji oluşturulamaz. Bu, öznenin merkeze alınması ve varlık dünyasının öznenin etrafında oluşturulması anlamına gelir. Sözelimi Alman idealistleri, özellikle Fichte'nin; " Beni kaldırırsanız, her şeyi kaldırmış olursunuz", sözü hem varlığın, hem de bilginin teminatı olarak özneyi gören bir düşünceyi içerir. Ayrıca Hegel'in; " Rasyonel olan gerçek, gerçek olan da rasyoneldir" sözü, düşünce dünyası ile varlık dünyası arasında bir uygunluk vardır, bu uygunluktan ötürü de, sırf rasyonel bir dünyanın inşası mümkündür şeklinde anlaşılabilir. Oysa böylesi görüşler tek taraflı görüşlerdir ve metafizik kurgulara neden olmaktadır.

İdealist görüşlerin dışında, yine aynı uygunluğu kabul eden ama bu uygunluktan ötürü düşüncenin sınırını belirleyen anlayışlar da, her türlü metafizik yapma imkânını ortadan kaldırmaktadırlar. Özellikle varoldandan, duyuşsal dünyanın nesnelere kabul eden aşırı pozitivist ve materyalist düşünceler, insan düşüncesinin somut olarak varolana tutuklu hale gelmesine neden olduklarından dolayı, düşüncenin otantikliğini ve yaratıcılığını yok etmektedirler.

Düşünce ile varlık arasında uygunluk bulunduğu şeklindeki görüşe benzer bir anlayış, dil ile varlık arasında da kurulmaya çalışılmıştır. Burada, özellikle dil ile düşünce arasında uygunluk bulunduğu varsayımından faydalanılmıştır. Buradaki akıl yürütme şudur: Düşünce ile varlık arasında bir uygunluk varsa ve dil de düşünceyi yansıtıyorsa, dil ile varlık arasında bir uygunluğun olması doğaldır. Bu hususta Platon ve Aristoteles' in düşünceleri önemli birer örnektir. Platon, Sofist adlı diyalogunda; doğru söz, varolanı olduğu gibi söyleyen, yanlış söz de, varoldandan başka bir şey söyleyen sözdür, diyerek doğru söz ile yanlış söz arasında bir ayrım yapar.¹ Her söz, muhakkak surette bir şey hakkındadır. Bir şey hakkında olmayan söz olamaz. Çünkü Platon'a göre; "herhangi bir şey üzerine söylenmeyen bir söz olamaz."² Platon, Parmenides'in düşünce ile varlık arasında kurduğu ilişkiye benzer bir ilişkiyi söz ile varlık arasında kurmakta, ama O, aynı zamanda

¹ Platon, *Sofist*, çev., Mehmet KARASAN, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1988, s.100, 263-b.

² *A.g.e.*, s.101, 263-c

söz ile düşüncenin de aynı olduğunu ifade etmektedir. Platon; ruhun kendi kendisiyle yaptığı içten ve sessiz konuşmaya düşünce, ruhtan ağız yoluyla ses olarak çıkan yayıma ise söz dendiğini belirtmektedir.³ Doğru söz yanında, yanlış söz de olduğuna göre, doğru söz, doğru düşünceye, yanlış söz de, yanlış düşünceye karşılık gelmektedir. Acaba bu yanlış söz ve yanlış düşüncenin kaynağı nedir? Varolmayanın yani yokluğun düşünülmesi ve dile getirilmesi midir? Platon, bunun nedenini düşünce, kanaat ve hayalin birbiriyle karıştırılmasında bulur ve bu üç kavramı birbirinden ayırır. Böylece de Platon tarafından kanaat ve hayal, sözün akrabaları olarak nitelendirilir, kanaat ve hayalden, “bazılarının, bazı kere yanlış olması gerekir.”⁴

Her söz, isim ve fiilden meydana gelir. Ne isimsiz, ne de fiilsiz söz olamaz. Gerçek anlamda söz, bir şey hakkında bir niteliğin tasdiki veya inkârıdır. Doğruluk ve yanlışlık nesnede değil, sözdedir. Nitekim taşın bizzatı kendisi ne doğrudur, ne de yanlıştır. Doğru sözden kasıt, bu niteliğin nesneye ilişkin olmasına bağlıdır. Eğer nitelik, hakkında konuşulan nesneyle ilgiliyse söz doğru, değilse söz yanlış olur. Kanaat ve hayale ilişkin sözlerde, niteliğin, hakkında konuşulan şeyle ilgisi olmayabilir. Bundan dolayı, düşüncede olduğu gibi, sözde de yanlışın nedeni varolmayanı düşünmek veya varolmayanı var diye söylemektir. Bütün bunlar şunu da ifade eder: Gerek düşünce gerekse söz, varlıktan daha geniş bir sınıra sahiptir. Ancak düşüncenin ya da sözün, varolanın dışında kalan kısmı, yanlış düşünce veya yanlış söz olma ihtimalini taşır. Bu anlayış, Wittgenstein tarafından olgusal dünyanın ötesi için kurulan önermeler söz konusu olduğunda, yanlış olarak değil de, anlamsız ve haklarında konuşulamaz diye nitelendirilecektir.

Düşünce ile dil arasında uygunluk bulunduğu, dilin düşüncenin elbisesi veya formu olduğu anlayışı, Aristoteles tarafından savunulmuştur. Varlığın yasalarıyla düşüncenin yasaları aynı olduğundan, düşünce varlığı yansıtır ve dil de düşüncede yansıyan varlığı doğru bir biçimde dile getirir. Dile bakarak düşünceyi, varlığa bakarak yine düşünceyi çıkarmaya imkân tanıyan bu anlayış, dil-düşünce-varlık arasında bir uygunluk kurmuştur. Nitekim varlığa ait olan, “anlatmak, söylemek, ifade etmek” anlamlarına gelen kategoriler, dildeki belli kelime çeşitlerini de yansıtırlar ya da dildeki kelime çeşitleri varlığa ait kategorileri dile getirirler. Sözelim dildeki yüklemeler, kategorilerden birisi olan varolandaki faaliyeti; sıfatlar, varolandaki nitelik ve nicelikleri dile getirirler. On kategori olduğuna göre, bir varlıkla ilgili olarak on yargıda bulunulur. Acaba, gerçekten dilin, tamamen varolana uygun olarak inşa edildiği doğru mudur? Yine dilin unsurları, yapısı, işleyişi ve düzeni ile varlığın yapısı, unsurları, işleyişi ve düzeni birbirine uygun mudur? Bunun yanında, dilin varlıktan bağımsız, hatta yerine göre varlığı bize keşfettiren değil de, varlığı inşa eden bir tarafı yok mudur?

Bütün diller için ortak olan bir doğal varlık düzeni vardır, ama her dil, ortak olan bu doğal varlık düzenini aynı şekilde dile getirmemekte ve aynı şekilde tasvir etmemektedir. Eğer dil, varlık düzeninin bir temsili olmuş olsaydı, Wittgenstein’in terimleriyle söylemek gerekirse; dil, dünyanın bir resminden ibaret olmuş olsaydı, dünya her yerde bir ve aynı olduğu için, dünyanın bütün dillerdeki resminin aynı olmuş olması gerekirdi. Oysa Aristotelesçi terminolojinin temsil ettiği dünya ile Galileocu terminolojinin temsil ettiği dünya birbirinden farklıdır. Çünkü dil, doğal bir varlık değil, tarihsel ve kültürel bir varlıktır. Rorty’in de ifade ettiği gibi dil, olumsaldır ve hakikat keşfedilmekten ziyade yaratılır, çünkü “yalnızca tümcelerin doğru olabileceği ve insanların içerisinde tümceler kurabilecekleri diller yaratmaları sayesinde hakikatler yarattıkları” gerçeği göz ardı edilemez.⁵ Dildeki her terim ve her cümle muhakkak surette varlık alanına ilişkin herhangi bir

³ A.g.e., s.101, 263-e

⁴ A.g.e., s.101, 264-b

⁵ Richard Rorty, *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, cev., Mehmet Küçük –Alev Türker, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, s.33.

nesne ya da olgu durumuna işaret etseydi, yani kelimeler şeylere bire bir göndermede bulunsaydı, bu Foucault'ya göre yorumun ölümü olurdu.⁶

Dil–düşünce ve varlık üçlüsü arasında uygunluk olduğu anlayışına yapılan bu eleştiriden, dilin varlık dünyasından bütünüyle bağımsız, onunla hiçbir ilişkisi olmadığı anlaşılmalıdır. Dil, varlık dünyasıyla ilişkilidir ama onun varlık dünyasını aşan tarafı vardır. Yapmış olduğumuz isim tamlamalarından bir örnek, bu düşüncemizi açıklamamıza yardımcı olabilir; X'in kız kardeşi Y'nin arkadaşı Z, biçimindeki bir tamlamada dil; X, Y ve Z adında üç varolandan hareket etmektedir. Aslında nesnel olarak varolan üç kişi olduğu halde, zihin bu üç kişi arasında ilişkiler kurarak, nesnel dünyayı düzenlemektedir. Zihin, varlıklar arasında ilişki kurmaya başladığında düşünmeye de başlar. Ne var ki, varlıkların kendilerinin zihinde bulunmaları mümkün değildir. Zihin, düşünme faaliyeti için varlıkların yerine geçecek sembollere ihtiyaç duyar. Düşünme, varlıkların yerine geçen semboller arasında ilişkiler kurularak gerçekleştirilir. Zihnin varlık dünyasına ilave ettiği ve o dünyayı kendi tarzında düzenlediği, işte bu ilişkilerdir. “Kitap, masanın üzerindedir” dediğimizde, varolan kitap ve masadır. İkisi arasında “üzerinde” ilişkisini kuran zihindir. Böyle bir ilişki varolmasaydı, zihin yine bu tarzda bir hüküm verebilir miydi? Buradaki sorun, zihnin böyle bir hüküm verip vermemesinden ziyade; zihnin niçin kitabın masanın üzerinde olduğunu dile getirip de masanın, kitabın altında olduğunu dile getirmemesidir. Çünkü masa ile kitap arasında, sadece kitabın masanın üzerinde olduğu ilişkisi olmadığı, ikisi arasında daha farklı ilişkilerin de bulunduğu gerçeği söz konusudur.

Zihnin düşünürken kullandığı semboller, kavramlardır. Kavramlar ise zihnin, genellemeler ve soyutlamalar yapmak suretiyle ulaştığı tümellerdir. Ancak tümeller gerçekten varolan şeyler midir yoksa bizim uydurduğumuz, biri birine benzeyen nesnelere verdiğimiz ortak adlar mıdır? Onların gerçekten varolup olmadıkları kanıtlanamaz. Zihnin bu kavramları nasıl elde ettiğine bakılırsa, onların ortak adlar olduğu söylenebilir. Öyleyse onlar, gerçekten varolan şeyler değildir. Ancak onların gerçekten varolan şeyler olmaması, anlamsız oldukları anlamına gelmez. Bu demektir ki, zihin gerçekten varolmayan ama anlamlı olan bir takım kavramlarla düşünmekte ve böylece düşünme konusu olan varlık dünyasını anlamaya ve düzenlemeye çalışmaktadır. Bu durumda da, kavramların, yani dil dünyasının varlık dünyasını bire bir temsil ettiğini söylemek mümkün değildir. Çünkü kavram, birbirine benzeyen nesnelere verilen ortak addır, söz konusu olan, birbirinin aynısı olan nesnelere değildir. Ayrıca ne tarihsel /kültürel dünyada, ne de doğal dünyada birbirinin aynısı olan iki varolana rastlamak mümkün değildir. Dolayısıyla, kavramların birbirine benzeyen nesnelere aynı eşitlik içerisinde temsil etmeleri söz konusu olamaz.

Terimler, kavramların dildeki karşılıklarıdır. Kavramlar arası ilişkiler kurularak gerçekleşen düşünce, terimler yoluyla ifade edilir. Zihin kavramların, dil de terimlerin yeridir. Zihin dünyayı kavramlarla görür, kavramlarla anlamlı hale getirir ve terimlerle de dile yansır. Bu açıdan dil, zihnin aynasıdır. Düşünce dilde yansır, dilde dile gelir. Kısacası dil ile düşünce karşılıklı olarak birbirlerini etkilerler, geliştirirler. Dilin gelişmesi düşüncenin, düşüncenin gelişmesi de dilin gelişmesi demektir. Dili, düşünce yaratmış olmasına rağmen, dil olmadan düşüncenin gelişmesi, açık ve anlaşılır olması mümkün değildir.

Varlığa kavramlarla bakar, varlığı kavramlarla görürüz. Kavram, terim ile aynı anlamda olduğu için, yani dilin unsuru olan terimin zihinsel karşılığı olduğu için, bu, varlığı dil ile görmek demektir. Varlığın dil yoluyla dilde görünmesi, onun dilde açığa çıkması, dilde dile gelmesi

⁶ Michel Foucault, *Bu Bir Pipo Değildir*, çev., Selahattin Hilav, İstanbul: YKY, 1995, s.15.

anlamına gelir. Heidegger'in dediği gibi; "Dil, varlığın meskenidir", yani varlık dilde gizlenir. Onun üstünü örten perdeleri kaldırmak, ona nüfuz etmek ancak dil aracılığıyla mümkün olur. Çünkü dil, "varolan şeyleri adlandırarak, onların "niteliklerinin bilinmesini sağlayarak" kendisi ile diğer varlık alanları arasındaki ilişkileri kurar.⁷

Dil ile dünya arasında ilişki olduğu ve dünyanın dili sınırladığı anlayışı, Wittgenstein tarafından savunulmuştur. Ona göre dil, dünyayı resmeder. Çünkü dünya, tüm gerçekliktir. Bu, dilin, tüm gerçekliği resmettiği anlamına gelir. Yani dil, tüm gerçekliğin bir taslağı olacaktır. Nasıl ki dünya olgulardan meydana geliyorsa, dil de cümlelerden meydana gelir. Her cümlede ise bir düşünce vardır. Bu durumda "düşünce anlamlı tümcedir"⁸ ve her cümle bir olguya karşılık gelir. Çünkü "tümce gerçekliğin, biz onu nasıl düşünüyorsak, öyle bir taslağıdır".⁹ Demek ki düşünme, bir tür dildir. Cümlelerin anlamlı olup olmadığı, resmettiği dünyada karşılığının bulunup bulunmadığına bakılarak anlaşılabilir. Eğer cümle, bir olgusal durumu belirtiyorsa anlamlı, yoksa anlamsızdır. Olgusal durumu belirten bir cümle, dünyanın doğru bir resmi, tersi ise dünyanın yanlış bir resmi olacaktır. Dünyanın yanlış resmi anlamsız cümleler, dünyanın doğru resmi de anlamlı cümlelerdir. Dil, dünyanın sınırını aştığında anlamsız olmakta, olgusal bir duruma sahip olmayan alanlar söz konusu olduğunda susmak gerekmektedir. Çünkü dilin sınırı dünyanın sınırınıdır. Bundan dolayı din, ahlak, estetik, metafizik alana ait cümlelerin hepsi anlamsızdır. Öyleyse o konularda susmak gerekmektedir. Wittgenstein' in bu düşüncelerine göre gerçekliğin yapısı dilin yapısını belirler. Bu belirlemeye göre; gerçekliğin dışında ne düşünce, ne de dil vardır. Çünkü düşüncenin ve dilin sınırı, aynı zamanda gerçekliğin de sınırınıdır. Wittgenstein, *Tractatus*' ta ortaya koyduğu bu düşüncelerden, *Felsefi Soruşturmalar*' da vazgeçer ve ilk dönemdeki iddialarının tersine, "nesnelere dil yoluyla gördüğümüz için gerçekliği görüş biçimimizi de dil belirler"¹⁰ der.

Dil ile varlık özdeşliğinin kabulü ve bütün diller için dilin dışında ortak olan nesnel bir dünya düzeninin varlığı, bütün dillerin yapısının ortak olması gerektiği düşüncesini beslemiştir. Oysa gerçekten bütün dillerin yapısal özellikleri ortak mıdır? İki dil arasında yapılacak olan kısacık bir karşılaştırma, dillerin yapısal özelliklerinin de birbirlerinden farklı olduğunu gösterir. Bunun nedeni, her dilin kendi içindeki dilsel dünya düzeninin diğer dillerin dilsel dünya düzeninden farklı ve dilsel dünya düzeninin her dilin kendisine mahsus oluşudur.¹¹ Her dilin kendisine mahsus olan dilsel dünya düzeni; dili kullananların varlığı algılama, varlıklar arasındaki ilişkileri düzenleme biçimlerini belirler. Örnek vermek gerekirse; "Kitap masanın üstündedir" önermesi, Türkçe'de düzenlenen algının, öncelikle kitap ve masa olmak üzere nesnelere, daha sonra da ilişkilere yöneldiğini gösterir. Fransızca da ise bu sıralanış, kitap-dır- üstünde- masanın biçiminde gerçekleşir.¹²

Dil ile varlık arasında bir özdeşlik olsa bile, her dilin kendine özgü bir içyapısı ve düzeni olduğundan ötürü her dil, anlama, algılama, anlamlandırma ve düzenleme açılarından diğer dillerden ayrılır. Çünkü dillerin kendi iç düzenleri, bize bir düşünme ve varlığı görme biçimi sunar. Ayrıca her cümlenin algısal bir içeriğinin olmaması ya da algıyla doğrulanabilir olmasının zorunlu olmayışından ötürü, nesnel dünya düzeni, dilsel dünya düzeninde yansımaz. Algısal içeriği olmayan cümleler dahi dünyayı metaforik, ironik v.b. tarzlarda, ama anlamlı bir şekilde gören

⁷Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983, s.244.

⁸Ludwig Wittgenstein, *TLP*, çev., Oruç Aruoba, İstanbul: YKY, 1996, s.43.

⁹*A.g.e.*, s.43.

¹⁰David Pears, *Wittgenstein*, çev., Arda Denkel, İstanbul: Afa Yayınları, 1985, s.13.

¹¹Ömer Naci Soykan, *Araştırmalar Felsefe Konuşmaları-I*, İstanbul: Küyerel Yayınları, 1998, s.114.

¹²Diller arasındaki örneklere dayanılarak yapılmış karşılaştırmalar için bk. Ömer Naci Soykan, a.g.e.

cümlelerdir. Sözelimi “deve tellal iken pire berber iken” cümlesinin algısal bir içeriği olmadığı halde, bu cümle anlamlıdır ve bize dünyaya ilişkin çok şeyler sunmaktadır. Bu türlü sözlerin anlamı, sözleri kullanan özneler ve öznelerin uyuşmasına bağlıdır. Bu uyuşmayı sağlayan şey kültürdür. Kültür de, tarihsel süreç içerisinde vücut bulur. Belli bir dili konuşan bireyler, tıpkı kullandıkları dil gibi, kendileri de tarihselliğin bir ürünü oldukları için, ancak kendi ana dillerinde dünyayı anlama, anlamlandırma ve düzenleme faaliyetini gerçekleştirebilirler. Çünkü her birey, kendi anadilinin sunmuş olduğu düşünme biçimine göre düşünmeye ve varlığı görmeye alışmıştır. Düşünme biçimine alışık olmadığımız bir dil ile varlığı görmek ve dile getirmek mümkün değildir. Bundan dolayı birey, bilim ve felsefeyi ancak kendi anadiliyle yapabilir.